

Ιστορική σκέψη, κριτική σκέψη και λογική κατανόηση στη σχολική Ιστορία.

Κουργιαντάκης Χαράλαμπος, Δρ., Msc, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

Αφορμή για την εισήγηση αποτέλεσαν, από τη μια, οι πρόσφατες εξελίξεις στα εκπαιδευτικά πράγματα της χώρας (τα νέα σχολικά εγχειρίδια και η αντίστοιχη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, η διαφαινόμενη προσπάθεια για συστηματοποιημένη εισαγωγή των πορισμάτων της επιστημολογίας των σχολικών αντικειμένων στην καθημερινή διδακτική πρακτική κ.λπ.) και, από την άλλη, η επιδίωξη να συζητηθεί, με συναδέλφους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν Ιστορία, το ζήτημα της ανάπτυξης της ιστορικής-κριτικής σκέψης των παιδιών, ως μέρος πλέον της διδακτικής διαδικασίας, και η παράλληλη έμφαση στην αποστασιοποίηση από την απομνημόνευση και τη στείρα συσσώρευση ιστορικής γνώσης κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας της Ιστορίας. Στο τέλος της εργασίας παρουσιάζεται μια συνοπτική εκτίμηση για τις ήδη δρομολογημένες εξελίξεις στην ελληνική εκπαίδευση.

1. ΤΙ ΕΝΝΟΥΣΥΜΕ ΜΕ ΤΟΝ ΟΡΟ «ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΚΕΨΗ»

Η ιστορική σκέψη είναι μια διανοητική και κοινωνική διαδικασία, που σχετίζεται με την ιστορική γνώση. Η σκέψη νοείται ως ιστορική, όταν αναφέρεται στην έννοια της ιστορικότητας του παρελθόντος και του παρόντος και συνδέεται με τη χρήση και την ερμηνεία γραπτών, υλικών, προφορικών και κάθε είδους μαρτυριών, με βάση την οποία μπορεί να προκύψουν ερωτήματα και να διατυπωθούν υποθέσεις ή συμπεράσματα για το παρελθόν και κατ' επέκταση για το παρόν.

Η μεθοδολογία της ιστορικής σκέψης καλύπτει και διασυνδέει όλα τα στάδια της ιστορικής διαδικασίας:

- τη διατύπωση ιστορικών ερωτήσεων με βάση μια προϋπάρχουσα ιστορική γνώση·
- τη συλλογή καταλοίπων και τη χρήση τους ως ιστορικών πηγών·
- τη διατύπωση ερωτήσεων με αναφορά στις πηγές και την ερμηνεία των πηγών ως μαρτυριών μέσα στο ιστορικό πλαίσιο·
- τη διαμόρφωση ιστορικών υποθέσεων ή συμπερασμάτων, με πρόθεση την αναδόμηση του παρελθόντος ως «ιστορικού» παρελθόντος·
- την άρθρωση ιστορικού λόγου, με ένα ειδικό εννοιολογικό σύστημα και αντίστοιχο «λεξιλόγιο», μέσω του οποίου πραγματώνεται και καταδεικνύεται η ιστορική σκέψη στο σύνολό της·
- τη συμμετοχή στον κοινωνικό ιστορικό διάλογο, στο πλαίσιο του οποίου η ιστορική σκέψη ελέγχεται, αξιολογείται και αποκτά νόημα·
- τον εμπλουτισμό της ιστορικής γνώσης, ο οποίος επανατροφοδοτεί την ιστορική σκέψη οδηγώντας ξανά στο αρχικό στάδιο, με τη διατύπωση νέων ερωτημάτων (Νάκου, 41).

Η διαδικασία της ιστορικής σκέψης έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά:

- τη ρητορική, που αποκαλύπτεται με την άρθρωση του ιστορικού λόγου·
- την εγκυρότητα, εφόσον είναι αντικείμενο κοινωνικού ελέγχου και κοινωνικής αξιολόγησης·
- την ιστορική γνώση, εφόσον βασίζεται σε προϋπάρχουσα ιστορική γνώση κατά τη διατύπωση ιστορικών ερωτημάτων στην αρχή μιας ιστορικής έρευνας, κατά την επεξεργασία και την ερμηνεία των καταλοίπων ως πηγών και κατά τη διαμόρφωση ιστορικών υποθέσεων ή συμπερασμάτων·
- την ιστορική «ανάγνωση», στο βαθμό που εξαρτάται από την ικανότητα του ιστορικού να «αναγνώσει» ένα κατάλοιπο. Η «ανάγνωση» ενός καταλοίπου (οποιασδήποτε μορφής), σε σχέση με την ιστορική σημασία του, απαιτεί ανεπτυγμένες και σύνθετες διανοητικές και κοινωνικές δεξιότητες, γιατί συνδέεται στενά με όλη τη σύνθετη

διαδικασία της ερμηνείας, η οποία προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, γνώση, κριτική ικανότητα, φαντασία και ενσυναίσθηση-λογική κατανόηση (Νάκου, 48).

Η διαδικασία της ιστορικής σκέψης χαρακτηρίζεται και από κάποια επιπλέον «εξωτερικά» στοιχεία: οι έννοιες του χρόνου και του χώρου είναι βασικά συστατικά της, επειδή συνδέονται με την πραγματικότητα και την ιστορικότητα, με το παρόν και το παρελθόν. Επιπλέον, μια σκέψη δε μπορεί να γίνει αποδεκτή ως ιστορική, όταν είναι εκφρασμένη με ακατάλληλο λεξιλόγιο. Η επαρκής γνώση-χρήση ιστορικών όρων για την έκφραση μιας σκέψης είναι στοιχείο που αποκαλύπτει το εννοιολογικό σύστημα στο οποίο η σκέψη έχει βασιστεί. «Σκέφτομαι ιστορικά» σημαίνει ότι σκέφτομαι με ιστορικούς όρους, ότι κάνω μια συνειδητοποιημένη, αξιολογημένη και ακριβή χρήση των όρων της Ιστορίας, στην προσπάθειά μου να προσεγγίσω και να ερμηνεύσω το παρελθόν.

2. ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ-ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΝΩΣΗ

Η ιστορική-κριτική σκέψη¹ τροφοδοτείται από την ιστορική γνώση, από τη στιγμή που δεχόμαστε ότι η ιστορική μαρτυρία δεν οδηγεί άμεσα και από μόνη της στη γνώση του παρελθόντος. Η χρήση των διαθέσιμων ιστορικών καταλοίπων ως πηγών και η ερμηνεία τους μπορούν να οδηγήσουν σε σχετική αναδόμηση του παρελθόντος, γιατί το «πραγματικό» παρελθόν δε μπορεί «πραγματικά» και άμεσα να γίνει γνωστό. Οι ιστορικές ερωτήσεις και η ιστορική γνώση, στις οποίες βασίζεται και καταλήγει η ιστορική σκέψη, είναι σχετικές, εφόσον η διερεύνηση του ιστορικού καταλοίπου ή της πρόθεσης του δημιουργού του μέσα στο πλαίσιο της ιστορικής ερμηνείας διασυνδέονται άμεσα με τις προθέσεις του ιστορικού. Η ιστορική σκέψη είναι μεν σχετική, αλλά αναφέρεται σε μια «αλήθεια», στο «πραγματικό» παρελθόν, το οποίο λειτουργεί ως όριό της. Το «πραγματικό» παρελθόν υπάρχει, αλλά δεν είναι άμεσα ή απόλυτα γνωστό.

Σύμφωνα με τη μοντέρνα επιστημολογική προσέγγιση της Ιστορίας, η ιστορική σκέψη επηρεάζεται άμεσα από την προσωπικότητα και από το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον του σκεπτόμενου ιστορικού. Κατά συνέπεια, διαφορετικές ιστορικές ερμηνείες μπορούν να είναι έγκυρες, ακόμη κι όταν βασίζονται στις ίδιες μαρτυρίες. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το ότι η ιστορική γνώση δεν παράγεται και δε διαμορφώνεται μόνο με τη συσσώρευση των «αντικειμενικών» στοιχείων, αλλά μέσω μίας συνεχούς διασύνδεσής της με την ιστορική σκέψη. Η ιστορική γνώση και η ιστορική σκέψη δε μπορούν να διαχωριστούν, γιατί η μια υποστηρίζει και επανατροφοδοτεί την άλλη.

Οι μοντέρνες προσεγγίσεις για την Ιστορία στην εκπαίδευση, με την εφαρμογή τους στην καθημερινή διδακτική πρακτική στη σχολική τάξη, αποβλέπουν στην ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης των μαθητών ως προς τη μεθοδολογία, το περιεχόμενο και τα ειδικά χαρακτηριστικά της, σε στενή σχέση με την ανάπτυξη κριτικής ιστορικής γνώσης. Η ιστορική γνώση είναι θεμελιώδες και αναπόσπαστο χαρακτηριστικό της ιστορικής σκέψης, επειδή γίνεται αντιληπτή ως διανοητική και κοινωνική δεξιότητα για ιστορική ερμηνεία και όχι ως απλή συσσώρευση ιστορικών στοιχείων. Με βάση αυτό, οι μοντέρνες εκπαιδευτικές μέθοδοι επικεντρώνονται στην κριτική μελέτη ιστορικών έργων και στη χρήση και ερμηνεία ιστορικών μαρτυριών από τους μαθητές, γιατί μόνο έτσι εξασφαλίζεται η παράλληλη ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής γνώσης.

Η ιστορική εκπαίδευση εισάγει μεν τους μαθητές στην Ιστορία, στη μελέτη του παρελθόντος, αλλά ταυτόχρονα και απαραίτητα τους μνεί και στην ιστορική μέθοδο και διαδικασία. Η ιστορική,

---

1 Σύμφωνα με τον Η. Ματσαγγούρα η κριτική σκέψη μπορεί να οριστεί ως μια «νοητικο-συναισθηματική λειτουργία που ενεργοποιεί επιλεκτικά και συνδυαστικά γνωστικές δεξιότητες, λογικούς συλλογισμούς και μεταγνωστικές στρατηγικές, με τη βοήθεια των οποίων το άτομο επεξεργάζεται τα δεδομένα με τρόπο λογικό και αποστασιοποιημένο από τις προσωπικές του πεποιθήσεις και προκαταλήψεις, προκειμένου να δαμάσει το πλήθος των ετερογενών στοιχείων τους, ώστε τελικά να καταλήξει σε έγκυρα και λογικά συμπεράσματα, διαπιστώσεις, κρίσεις και επιλογές δράσης» (Ματσαγγούρας, Η. (1997), *Στρατηγικές διδασκαλίας. Από την πληροφόρηση στην κριτική σκέψη* (3^η έκδοση), Gutenberg στο Μαυροσκούφης, 274).

δηλαδή, σκέψη και γνώση των μαθητών καλλιεργείται παράλληλα, αλλά κατ' αναλογία, με την ιστορική σκέψη και γνώση των ιστορικών (Νάκου, 59-61).

3. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ «ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ» ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ-ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Αν συμφωνήσουμε με τον Shemilt ότι η ιστορική γνώση εξαρτάται τόσο από τις ερωτήσεις που θέτουμε όσο και από τις πληροφορίες που χρησιμοποιούμε και ότι η εγκυρότητά της εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τη διαδικασία της διατύπωσης υποθέσεων και της υποβολής ερωτήσεων στο τεκμήριο-μαρτυρία, καθώς και από τα συμπεράσματα που είμαστε προδιατεθειμένοι να δεχθούμε ως λογικά και αξιόπιστα (Shemilt, 44), τότε πρέπει να αποδεχτούμε και την επισήμανση του Lee ότι η σκέψη του ιστορικού καταξιώνεται ως ιστορική, αν είναι κριτική και, ταυτόχρονα, εμπλουτισμένη με φαντασία και ενσυναίσθηση (Lee, 89).

Είναι διαπιστωμένο ότι η κατανόηση και η ερμηνεία της ιστορικής πραγματικότητας, στην οποία αποβλέπουμε με την καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης, εξαρτώνται από παράγοντες που συνεχώς μεταβάλλονται, εφόσον συνεχώς αποκτούμε γνώση και πείρα (Μαρκιανός, 19). Η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης των παιδιών συνδέεται καταρχήν με την ηλικία και τη γενική διαδικασία ωρίμανσής τους, με ζητήματα φυσικά-βιολογικά, αλλά παράλληλα και με κοινωνικά, διανοητικά, συναισθηματικά, ψυχολογικά και αισθητικά (Νάκου, 155).

Οι Dickinson και Lee, όπως και οι Booth² και Smith, θεωρούν ότι η διανοητική ωριμότητα και η δεξιότητα έκφρασης ώριμων ιστορικών συλλογισμών δε συνδέονται μόνο με την ηλικία, αλλά πρωτίστως με το χαρακτήρα της εκπαίδευσής τους· επίσης, εξελίσσονται σε απόλυτη αντιστοιχία με τη γενική διανοητική ωριμότητα των παιδιών και εξαρτώνται άμεσα και από κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες (Νάκου, 175). Θεωρείται πια δεδομένο ότι η δυσκολία των παιδιών να σκεφτούν κριτικά για το παρελθόν συνδέεται, εκτός των άλλων, και με την παραδοσιακή ιστορική εκπαίδευσή τους, εξαιτίας της οποίας δε διαθέτουν γνώση ή εμπειρία της ιστορικής μεθόδου, αλλά και δεν έχουν ασκηθεί στη χρήση των καταλοίπων ως ιστορικών μαρτυριών και στην ερμηνεία τους ως ιστορικών τεκμηρίων για τη διατύπωση ιστορικών ερωτήσεων, υποθέσεων ή συμπερασμάτων (Νάκου, 146-7).

Η παραδοσιακή ιστορική εκπαίδευση των παιδιών επηρεάζει την ιστορική σκέψη και γνώση τους, καθώς από τη μια περιορίζει την ιστορική γνώση τους στην απλή συσσώρευση ιστορικών στοιχείων και, από την άλλη, συρρικνώνει την ιστορική σκέψη τους στο απλοϊκό επίπεδο της αναπαραγωγής των στοιχείων αυτών. Ο τρόπος με τον οποίο διδάσκονται τα παιδιά Ιστορία μέχρι σήμερα φαίνεται ότι έχει καλλιεργήσει το περιεχόμενο της σκέψης τους περισσότερο με ιστορικά ιδεολογήματα, παρά με κριτική ουσιαστική γνώση. Από την άλλη, μη δίνοντας στα παιδιά ευκαιρίες να αναπτύξουν τη σκέψη τους ως προς την ιστορική μεθοδολογία και τα ειδικά χαρακτηριστικά της ιστορικής σκέψης, ελαχιστοποιήθηκαν οι όποιες θετικές επιδράσεις στο περιεχόμενο των συλλογισμών τους (Νάκου, 210).

Η Ιστορία ως επιστήμη, αλλά και ως σχολικό διδακτικό αντικείμενο, βασικό στόχο έχει την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι στο παρελθόν έβλεπαν τον κόσμο, σε διαφορετικούς χρόνους και τόπους. Χρειάζεται επίσης να κατανοηθεί το γιατί οι άνθρωποι έδρασαν

---

2 Ο Martin Booth για την ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης στους μαθητές:

Μαθητές 11-16 ετών μετά από σχετική εκπαίδευση έχουν την ικανότητα για αφηρημένη σκέψη και γενικεύσεις.

Περίπου οι δύο στους τρεις μαθητές μπορούν να συνδυάζουν δύο εικόνες και να συνθέτουν ένα σύντομο κείμενο, ενώ το ποσοστό είναι μικρότερο, όταν η σχετική εργασία απαιτεί την αξιοποίηση γραπτών πηγών. Επίσης, περίπου έξι στους δέκα μαθητές μπορούν να ταξινομήσουν τις πληροφορίες από δύο ή περισσότερα τμήματα πηγών.

Αν η διδασκαλία στοχεύει στην καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης (=κριτική προσέγγιση και αξιοποίηση των πηγών, διατύπωση κατάλληλων ερωτημάτων και επίλυση προβλημάτων), στο τέλος του διδακτικού έτους αυξάνεται σημαντικά η σχετική ικανότητα των μαθητών (Μαυροσκούφης, 190)

με τον συγκεκριμένο τρόπο (Lee-Ashby, 24). Πορίσματα σχετικών ερευνών επισημαίνουν ότι η ιστορική σκέψη των μαθητών συγκροτείται ευκολότερα, όταν οι μαθητές εθίζονται περισσότερο στην εξήγηση και όχι τόσο στην περιγραφή των ιστορικών γεγονότων (Κόκκινος, 302).

Η χρήση της λογικής κατανόησης είναι δυνατόν να συμβάλλει στην όξυνση της κριτικής σκέψης των μαθητών στην Ιστορία. Καταρχήν, η ενσυναίσθηση (empathy)-λογική κατανόηση (rational understanding) δεν είναι μόνο ένα αναγκαίο στοιχείο για την αναδόμηση του παρελθόντος, αλλά η έννοια της ενσυναίσθησης αυτής καθαυτής προϋποθέτει ότι το παρελθόν μπορεί να αναδομηθεί. Στην προσπάθεια για την ιστορική κατανόηση, για την ερμηνεία του παρελθόντος, η λογική κατανόηση απαιτεί επίπονη σκέψη με βάση τις ιστορικές πηγές. Απαιτεί από τους μαθητές να γνωρίζουν λίγη Ιστορία, αλλά να έχουν την ικανότητα να χρησιμοποιούν αυτή τη γνώση, προκειμένου να εξηγήσουν δράσεις ή καταστάσεις κατά το παρελθόν. Οι Lee και Ashby επισημαίνουν ότι ιστορική ενσυναίσθηση είναι το σημείο στο οποίο φτάνει κανείς, όταν έχει ολοκληρώσει την έντονη σκέψη και έχει παραγάγει μια εξήγηση βασισμένη στις πηγές που μπόρεσε να βρει· είναι η αποδοχή σύνθετων ιδεών και η συνειδητοποίηση του ποιοι κατασκεύασαν απόψεις για ιστορικές καταστάσεις και σκοπούς, ακόμη κι αν τέτοιες ιδέες και σκοποί μπορεί να είναι διαφορετικοί (και ενδεχομένως αντίθετοι) από τους δικούς μας.

Η διαδικασία της ιστορικής ενσυναίσθησης, επειδή λειτουργεί με κάποιες προϋποθέσεις (στοιχειώδης ιστορική γνώση, επίπονη διανοητική εργασία, εγρήγορση και προβληματισμός κ.λπ.) και σε μήκος χρόνου, μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα δύσκολη για τους μαθητές. Ωστόσο, οι Lee και Ashby τονίζουν ότι «μαθαίνω Ιστορία στο σχολείο» δε σημαίνει «γίνομαι ιστορικός» και «πρόοδος» στην εκπαιδευτική διαδικασία δε σημαίνει «όλα ή τίποτε». Θεωρούν ότι η προσπάθεια του δασκάλου της Ιστορίας πρέπει να επικεντρώνεται στο να δοθούν στους μαθητές ιδέες πιο ισχυρές και αποτελεσματικές από εκείνες που είχαν ξεκινώντας τη μάθηση και ότι η διδασκαλία μέσω της ιστορικής ενσυναίσθησης είναι, ως ένα βαθμό, μια άσκηση στο να παρέχονται στους μαθητές πολλαπλές και διαφορετικές υποθέσεις και στρατηγικές, ώστε εκείνοι να προβληματίζονται και να δραστηριοποιούνται (Lee-Ashby, 25).

Ο Moniot αναφέρεται στην ιστορική ενσυναίσθηση καταγράφοντας τρόπους αναζήτησης της αλήθειας στην Ιστορία. Ένας τρόπος, ισχυρίζεται ο Moniot, προσέγγισης της αλήθειας είναι η κατανόηση των άλλων, του χθες, του αλλού, η διείσδυση στο νόημα του τι έπραξαν και τι βίωσαν οι άνθρωποι του παρελθόντος, η σύλληψη των συναισθημάτων τους, των κινήτρων, των σχεδίων, των κρίσεων, των λογικών, των αξιών, των συνηθειών, γενικότερα του πολιτισμικού κώδικά τους. Τέτοιου είδους διερεύνηση της αλήθειας απαιτεί κριτική εξέταση των πηγών και προσπάθεια αφενός απομάκρυνσης από τα νοητικά πλαίσια του παρόντος και αφετέρου «ενσυναίσθησης». Ο Moniot θεωρεί δεδομένο ότι, στην απόπειρά μας να γνωρίσουμε τους άλλους, η δική μας εμπειρία είναι ανεπαρκής, γιατί απλώς είναι διαφορετική (Moniot, 78-79).

Για την πρακτική εφαρμογή της λογικής κατανόησης ως μεθόδου της ιστορικής κατανόησης στο σχολείο ο Foster ισχυρίζεται ότι οι μαθητές πρέπει σαφώς να διαθέτουν μια σχετική γνώση του ιστορικού και του χρονολογικού πλαισίου, προτού αναδιφήσουν σε ένα επιλεγμένο θέμα. Θεωρεί, ωστόσο, ότι το να σκοτίζουμε τους μαθητές με ποσοτικά υπερβολικό πληροφοριακό υλικό, στο αρχικό τουλάχιστον στάδιο της αναζήτησης, μάλλον δεν είναι παραγωγικό. Επίσης, τονίζει ότι πρέπει οι μαθητές να εισάγονται σε ένα ευρύ πλαίσιο πρωτογενών και δευτερογενών πηγών και να ενθαρρύνονται να τις ερευνούν, αναζητώντας από μόνοι τους αυτό που τους ενδιαφέρει· ακόμη, ότι είναι ανάγκη διαρκώς να ενθαρρύνονται στο να προσεγγίζουν κριτικά τις πηγές και να απευθύνουν καίριες ιστορικές ερωτήσεις, όπως, «ποιος έγραψε την πηγή;», «γιατί;», «επιβεβαιώνεται-ταυτίζεται η πηγή μας με άλλες πηγές;», «ποια ήταν η οπτική γωνία του συγγραφέα-δημιουργού;» κ.λπ. Τέλος, επισημαίνει ότι είναι χρήσιμο οι μαθητές να γνωρίζουν ότι τα τελικά τους συμπεράσματα είναι, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς επισφαλής και ότι ενδεχομένως οι ιστορικοί θα διαφωνήσουν με τη δική τους ερμηνεία του παρελθόντος.

Για τους εκπαιδευτικούς, ο Foster τονίζει ότι οφείλουν να ενισχύουν και να αναπτύσσουν τη μάθηση των παιδιών, ώστε να πετύχουν να γίνονται από τους μαθητές περισσότερο πολύπλοκες και έξυπνες ερωτήσεις στη διάρκεια της έρευνας των μαρτυριών. Ιδιαίτερη προσοχή, επισημαίνει ο Foster, πρέπει να δίνεται στην αξιοπιστία των πηγών, στη διαδικασία σύγκρισης και αξιολόγησής

τους με άλλες αντίστοιχες πηγές και στις αιτίες που βρίσκονται πίσω από τις διαφορετικές-αντιμαχόμενες οπτικές γωνίες. Από τους κύριους στόχους του εκπαιδευτικού που διδάσκει Ιστορία στο Σχολείο πρέπει να είναι οι μαθητές του να μάθουν να αναρωτιούνται και για τους λόγους-προκαταλήψεις που τους επηρέασαν, ώστε να κατανοήσουν με το συγκεκριμένο τρόπο μια πηγή ή μια πράξη του παρελθόντος· επίσης, να εκπαιδεύσει τους μαθητές να αναγνωρίζουν και να εξηγούν ποιες πηγές είναι περισσότερο χρήσιμες στο να βοηθούν τους σημερινούς ανθρώπους να κατανοήσουν γιατί λ.χ. ο τάδε πολιτικός ακολούθησε τη συγκεκριμένη πολιτική στο συγκεκριμένο ζήτημα (Foster, 175-178).

4. ΣΥΓΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Είναι αλήθεια ότι πολλή φουρτούνα ξεσηκώνεται, κάθε φορά που γίνεται απόπειρα να εφαρμοστεί κάτι καινούργιο, κάτι πρωτόγνωρο. Ιδιαίτερα στη χώρα μας. Οφείλουμε, όμως, ως νοήμονες και επιστήμονες, τέτοιες προσπάθειες να τις παρακολουθούμε κριτικά, να τις αξιολογούμε, να προσπαθούμε να βλέπουμε πίσω από αυτές και πάντοτε με καλή πρόθεση και προαίρεση, με καθαρά κριτήρια, με σύνεση, με νηφαλιότητα και χωρίς προκατάληψη. Η διάθεση για αναπροσανατολισμό της σχολικής Ιστορίας και για μια ουσιαστική και θεσμικά κατοχυρωμένη απομάκρυνση από τις παραδοσιακές μεθόδους που εφαρμόζονται σήμερα στη σχολική αίθουσα της Ιστορίας φαίνεται ότι είναι πλέον μια πραγματικότητα. Αυτό δε σημαίνει ότι κάθε παραδοσιακό είναι αυτονόητα κακό ή άχρηστο, αλλά ούτε και το αντίθετο. Σε κάθε επιστήμη, και στην Ιστορία, υπάρχει εξέλιξη, έλεγχος, αξιολόγηση και αποδοχή ή απόρριψη των παλιών –με την ανάλογη υιοθέτηση νέων– μεθόδων και προτάσεων.

Θεωρούμε αναγκαία, αλλά όχι επαρκή, τα νέα στοιχεία στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας στο ελληνικό Δημοτικό και Γυμνάσιο (προς το παρόν): το αναδιαμορφωμένο πλαίσιο οδηγιών για την Ιστορία, τις προϋποθέσεις σχετικά με τον όγκο, τη δομή και την οργάνωση, την αισθητική κ.λπ. των νέων σχολικών εγχειριδίων, την έμφαση στη μελετημένη και εμπειριστατωμένη επιλογή των θεμάτων, των πηγών και των παραθεμάτων, την ιδιαίτερη προσοχή στην έκφραση και στην ορολογία της Ιστορίας, την προσπάθεια για επιμόρφωση των εκπαιδευτικών –οι οποίοι, εκ των πραγμάτων, δε μπορούν να γνωρίζουν τις σύγχρονες εξελίξεις στην επιστημολογία όλων των σχολικών διδακτικών αντικειμένων– κ.λπ. Από την άλλη, υπάρχουν ενστάσεις, δικαιολογημένες σε μεγάλο βαθμό, για το περιεχόμενο, τη χρονική έκταση της διδακτέας ύλης της Ιστορίας ανά τάξη, για κάποια εκφραστικά-λεκτικά ατοπήματα κ.λπ. Όλα αυτά καταδεικνύουν ότι η προσπάθεια που βρίσκεται σε εξέλιξη πρέπει κάποια στιγμή να ισορροπήσει στο μέσον, στο καλύτερο για όλα αυτά τα ζητήματα σημείο.

Πολύ συχνά μια νέα προσπάθεια, γενικά και στο χώρο της εκπαίδευσης ειδικότερα, ξεκινάει με δεκανίκια, με αναθέματα, με κάθε είδους εμπόδια και προβλήματα. Στο τέλος αυτά τα προβλήματα θα την καταστήσουν ανενεργή ή θα ξεπεραστούν και η προσπάθεια θα ευοδωθεί και θα αποδώσει. Η έκβαση εξαρτάται σε μεγάλο μέρος από τους σκοπούς και τα κίνητρα, αλλά και από τις μεθόδους και τη σύνεση στην εφαρμογή της, από τη σχέση της με τις ανάγκες που καλείται να εξυπηρετήσει και από την ικανότητα, την ωριμότητα, τη νοημοσύνη και τη διάθεση εκείνων που καλούνται να την υλοποιήσουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΙΤΕΣ

1. Foster, S.J. (2001), «Historical Empathy In Theory And Practice: Some Final Thoughts», στο Davis, O.L. Jr. – Yeager, E.A. – Foster, S.J., *Historical Empathy and Perspective Taking in the Social Studies*, Rowman and Littlefield.
2. Κόκκινος, Γ. (1998), *Από την Ιστορία στις Ιστορίες*, Ελληνικά Γράμματα.
3. Lee, P.J. – Ashby, R. (2001), «Empathy, Perspective Taking And Rational Understanding», στο Davis, O.L. Jr. – Yeager, E.A. – Foster, S.J., *Historical Empathy and Perspective Taking in the Social Studies*, Rowman and Littlefield.

4. Lee, P.J. (1984), «Historical Imagination», στο Dickinson, A.K. – Lee, P.J. – Rogers, P.J. (επιμ.), Learning History, Heinemann Educational Books.
5. Μαρκιανός, Μ. (1984), «Σκοπός του μαθήματος της Ιστορίας», στο Σεμινάριο 3 - Ιστορία, Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων.
6. Μαυροσκούφης, Δ. (2005), Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας: ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές, Αφοί Κυριακίδη.
7. Moniot, H. (1993, ελλ. έκδ. 2002), Η Διδακτική της Ιστορίας, μετάφραση Έφη Κάννερ, Μεταίχμιο, Αθήνα.
8. Νάκου, Ειρ. (2000), Τα παιδιά και η Ιστορία, Μεταίχμιο.
9. Shemilt, D. (1987), «Adolescent's Ideas about Evidence and Methodology in History», στο C. Portal (επιμ.), The History Curriculum for Teachers, Imago, Thame-Oxon.